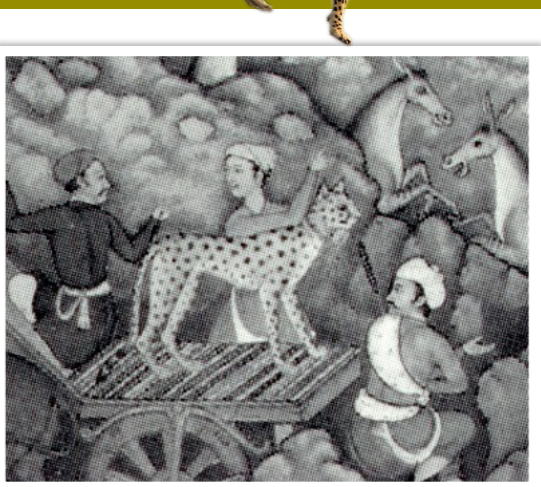

یوز آسیایی از دیرباز در ایران و جهان

واژه «یوز» در فارسی به معنای «شکار کننده و جستجوگر» است و به همین خاطر کلمهٔ "یوزپلنگ" به معنی نوعی «پلنگ شکاری» است. واژه «چیتا» در زبان لاتین نیز از واژه‌های هندی به معنای خالدار و واژه "chitraka" در زبان سانسکریت برگرفته شده است.

یوز در تاریخ

زنده‌گیری و تربیت یوز از حدود ۴۳۰۰ سال پیش در سومر و مصر، برای شکار مرسوم بوده و تا سه دهه اول قرن میلادی گذشته در هندوستان و ایران ادامه داشت. در ایران از زمان هخامنشیان تا اواخر قرن سیزدهم هجری شمسی، افراد مهم و ثروتمند اغلب مالک یک گله از یوزهای آموزش دیده همراه با مستخدمین مخصوص آن‌ها بوده‌اند.

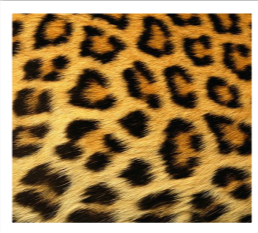
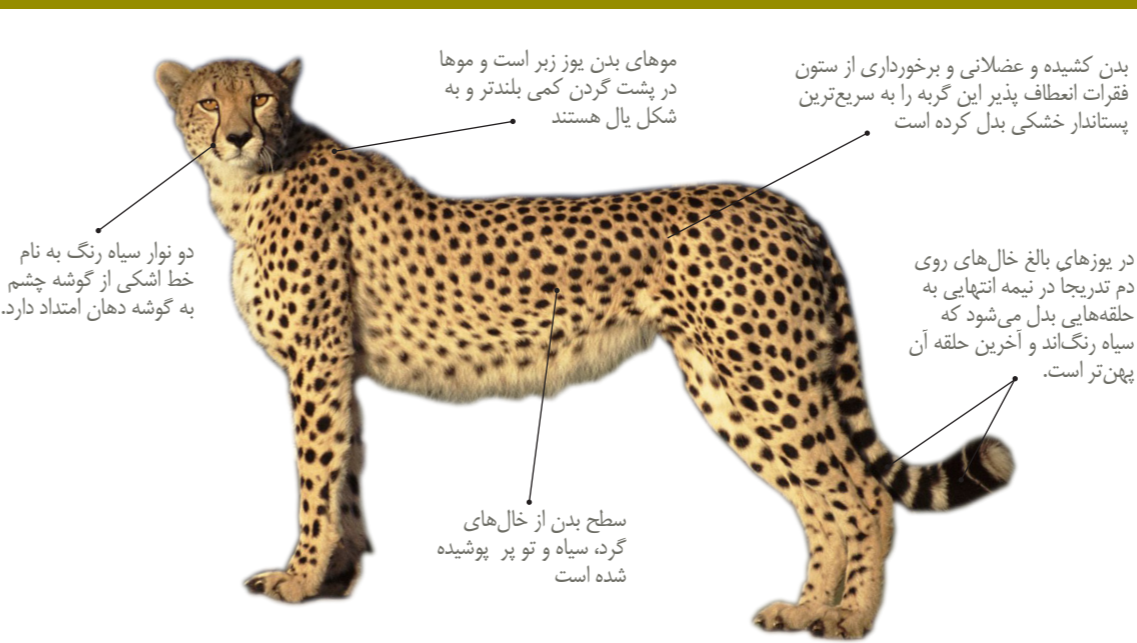
در ایران بر چشم یوزها پارچه‌ای می‌بستند و آن را سوار بر اسبی می‌کردند و به مجرد نزدیک شدن به جانوری که قصد شکار کردندش را داشتند چشم‌بند را از سرش بر می‌داشتند و او را رها می‌کردند، یوز همین که جانور را می‌دید به سویی می‌دوید و او را از پای درمی‌آورد. یوز در نقوش و پیکرهایی با قدمتی ۶۰۰۰ ساله نیز دیده می‌شود که نشان از حضور پر رنگ این حیوان در زندگی گذشتگان ما دارد. در افسانه‌ها و متون اساطیری نیز یوز را می‌توان یافت.

کاسه پایه‌دار سفالی ایغربلاغ
تهران – هزاره ۴ پیش از میلاد
موزه ملی ایران

در بسیاری از نقاشی‌ها و مینیاتورهای ایرانی و هندی محدوده‌هایی محصور برای نگهداری تعداد زیادی یوز به تصویر کشیده شده است. باید به این نکته اشاره کرد که یوزهای در بند توانایی تولید مثل خود را از دست می‌دهند و این خود یکی از دلایل کم شدن جمعیت یوز آسیایی بوده است.

ویژگی‌های ظاهری

پینه‌های سفت کف پا و ناخن‌های بلند یوز آسیایی که قابل جمع شدن نیستند، قابلیت چرخش ناگهانی و توقف سریع را به این جانور می‌دهد. یوز آسیایی به پلنگ شباهت زیادی دارد ولی بدن آن از پلنگ ظریف‌تر، سر کوچک‌تر، دست و پاها بلندتر و گوش‌ها کوچک‌تر و گردتر هستند.

ویژگی‌های زیستی

● یوز از پستاندارانی است که در رأس زنجیره غذایی ایران قرار دارد. ● یوز گربه‌سانی است،که شباهت زیادی به سگ‌سانان دارد. به صورتی که ناخن‌های خود را همانند سگ‌سانان در تمامی مواقع باز نگه می‌دارد. ● یوزها روز فعالند، گاهی در شب‌های مهتابی نیز شکار می‌کنند. ● بینایی بسیار قوی دارند. معمولاً طعمه را با چشم پیدا می‌کند. ● حس بویایی آن‌ها نیز قوی است اما نه به اندازه بینایی‌شان. ● از قوچ و میش، آهو، جیبیر و کل و بز و در برخی مواقع از خرگوش تغذیه می‌کند. در حال حاضر در اکثر زیستگاه‌های یوز آسیایی در ایران، قوچ و میش بخش عمده نیاز غذایی این جانور را تامین می‌کند. ● یوزها در یک سالگی بالغ می‌شوند و در ۱۵ تا ۱۷ ماهگی تمام مهارت‌هایی را که برای شکار لازم است، از مادر خود می‌آموزند. ● قلمرو طلب هستند. به طور مثال طبق بررسی‌های انجام شده در منطقه بافق قلمرو یوز نر در آن نقطه حدود ۱۷۰ کیلومتر مربع است. ● خط آشکی روی صورت یوز باعث دید بهتر حیوان در روزهای آفتابی (جلوگیری از بازتاب نور) می‌شود. با توجه به این خصوصیت این حیوان از سایر گربه‌سانان بازشناخته می‌شود. ● خال‌های بدن و صورت هر یوز آسیایی همانند اثر انگشت در انسان‌ها، منحصر به فرد است.

● یوز سریع‌ترین دوندۀ جهان است. شکل بدن این جانور برای دویدن سریع و با شتاب بالا بسیار مناسب است. می‌تواند تا سرعت ۹۰ – ۸۰ کیلومتر در ساعت و با گام‌هایی به طول حدود ۷ متر به طرف طعمه خود حمله کند. یوز آفریقایی می‌تواند در مدت ۳ ثانیه از حالت سکون به سرعت ۱۰۰ برسد. این شتابی است که تکنولوژی انسان هوشمند در خودروهای مسابقات فرمول یک هنوز به آن دست نیافته است. ولی نمی‌تواند این سرعت را بیش از چند صد متر حفظ کند. گاهی در مواقع ضروری می‌تواند تا ۱۱۰ کیلومتر در ساعت بدود. یوز آفریقایی با این سرعت تنها می‌تواند فاصله ۳۰۰ تا ۴۰۰ متر را طی کند.

● یوز پس از دویدن، بسیار آسیب پذیر است؛ چون در این حالت آنقدر خسته و ناتوان است که توان دفاع کردن از خود را ندارد و معمولاً برای باز یافتن توان خود به ۳۰ دقیقه استراحت نیاز دارد. ● ماده‌ها به غیر از مواقعی که بچه‌ها را بزرگ می‌کنند، به تنهایی زندگی می‌کنند. ● غالباً جنه نرها بزرگ‌تر از ماده‌ها است. ● زمان جفت‌گیری طوری تنظیم می‌شود که زایمان در فصل مناسب، که آب و غذا فراوان است، انجام گیرد. ● جفت‌گیری یوزها همانند سگ‌ها است. بدین صورت که یک ماده با چندین نر جفت‌گیری می‌کند.

لکه‌سفیدی شبیه چشم پشت‌گوش‌های خانواده گربه‌سانان از جمله یوز، ببر، سیاه‌گوش و کاراکال وجود دارد، به این لکه چشم کاذب (eyespot) یا لکه چشمی می‌گویند

● نرها جدالی بدون درگیری دارند، قوی‌ترین نر با ماده جفت‌گیری می‌کند. ● تا پنج ماهگی پنجه‌های یوز قابلیت جمع شدن دارند و غلاف می‌شوند. ● یوز در اواسط زمستان جفت‌گیری می‌کند و در بهار زادِ ولد دارد. ● مدت آستنی ۹۰ روز است. ● معمولاً دو تا چهار بچه می‌زاید. ● توله‌ها در هنگام تولد حدود ۳۰۰ گرم وزن و ۳۰ سانتیمتر طول دارند.

● توله‌ها موهای بلندی بر پشت گردن به رنگ خاکستری تیره دارند. ● احتمالاً توله‌ها تا سن ۱۹ تا ۲۰ ماهگی با مادر خود زندگی می‌کنند. ● در ایران دشمن طبیعی آن‌ها پلنگ، کفتار و سگ‌های گله است. ● گاهی دو برادر برای شکار بهتر در قلمرو بزرگتر، قلمروهای خود را با هم شریک می‌شوند. ● طول عمر در اسارت – اگر شرایط اسارت مناسب باشد – حدود ۱۸ سال است. در طبیعت طول عمر آن کمتر است، که یکی از علل طبیعی آن، از دست دادن سرعت و در نتیجه از دست دادن مهارت شکار با افزایش سن است.

▲ **در توله یوزها یال بسیار بلند تا ۳ سالگی تمام سر و گردن را می‌پوشانند.** وجود این یال‌های بلند در توله یوز به استتار آن‌ها در بوته زارها کمک می‌کند.

عکس: کامران انصوری

زیستگاه یوز آسیایی

در گذشته‌ای نه چندان دور یوز آسیایی در بخش‌هایی از قاره آسیا (هندوستان، افغانستان، عراق، ترکمنستان، عربستان، سوریه و ایران) وجود داشته است. ولی در حال حاضر یوز آسیایی فقط در ایران باقی مانده است.

یوز آسیایی در دشت‌های نیمه بیابانی و بیابانی ایران، که اغلب از زیستگاه‌های کوهپایه‌ای و کوه‌ها پوشیده شده‌اند، به سر می‌برد. گونه‌هایی مانند پلنگ، گرگ، کفتار، خرگوش، قوچ و میش، آهو، گور، جیبیر، کل و بز، زاغ‌بور، هوبره و کاراکال با یوزپلنگ هم بوم هستند.

معرفی زیستگاه‌های یوز در ایران:

پارک ملی توران:

در جنوب شرقی شاهرود در استان سمنان به مساحت ۱۰۱۰۷۳ هکتار قرار دارد. توران از نظر وسعت دومین منطقه حفاظت شده ایران است. این منطقه گونه‌هایی همچون گور ایرانی، جیبیر، آهو، قوچ و میش و کل و بز را در خود جای داده که تامین غذا را برای ادامه حیات یوز ممکن می‌سازد. در سال‌هایی اخیر بیشترین مشاهده مستقیم از یوز در این منطقه بوده است.

پناهگاه حیات وحش نایبندان:

در ۱۸۰ کیلومتری جنوب طیس در استان یزد قرار دارد که بزرگ‌ترین منطقه حفاظت شده ایران است و ۱۵۱۶۹۹۴ هکتار وسعت دارد. احتمال مشاهده یوز در این منطقه بیش از مناطق دیگر است. جمعیت‌هایی از جیبیر، قوچ و میش و کل و بز در این منطقه وجود دارد.

▲ **پارک ملی توران یکی از زیستگاه‌های یوز آسیایی است و یکی از مناطقی است که پروژه حفاظت از یوز آسیایی در آنجا فعال است.** عکس: حامد مشیری

■ حضور ندارد.

■ تا سال ۱۳۵۰ حضور داشته.

■ اکنون حضور دارد.

پناهگاه حیات وحش دره انجیر:

در ۱۰۰ کیلومتری شمال شرق شهرستان یزد قرار دارد. وسعت آن ۱۷۵۳۰۲ هکتار است. در این منطقه گله‌های جیبیر، قوچ و میش و کل و بز دیده می‌شوند.

منطقه حفاظت شده بافق:

شرق استان یزد در نزدیکی شهر بافق یکی از مناطق زیست یوزپلنگ است که تقریباً وسعتی به اندازه ۸۸۵۲۷ هکتار دارد. این منطقه تعداد زیادی کل و بز و قوچ و میش و تعداد محدودی جیبیر دارد.

پارک ملی کویر:

در ۵۰ کیلومتری جنوب شرقی تهران و به وسعت ۴۴۲۲۱۲ هکتار است. در این منطقه جمعیت‌های خوبی ازجیبیر، قوچ و میش و کل و بز وجود دارد. در گذشته آهو نیز در این منطقه دیده می‌شد. از ابتدای پروژه حفاظت از یوز آسیایی ۳۹ قطعه عکس بوسپله دوربین‌های تله‌ای در نقاط مختلف پارک ملی کویر گرفته شده است که از میان عکس‌ها دو یوز شناسایی شده است. در تحقیقات دیگری که از سال ۱۳۸۸ آغاز گردید ۲۰ قطعه عکس دیگر از یوز گرفته شده است. با استناد به این عکس‌ها حضور یک یوز نر در این منطقه قطعی است. این مطالعات نشان می‌دهد که این گونه تراکم بسیار کمی در منطقه دارد و با توجه به اهمیت این پارک ملی به نظر می‌رسد که وضعیت حفاظتی این منطقه نیاز به توجه ویژه دارد.

حیات‌وحش ایران، یوز آسیایی صفحه چهارم

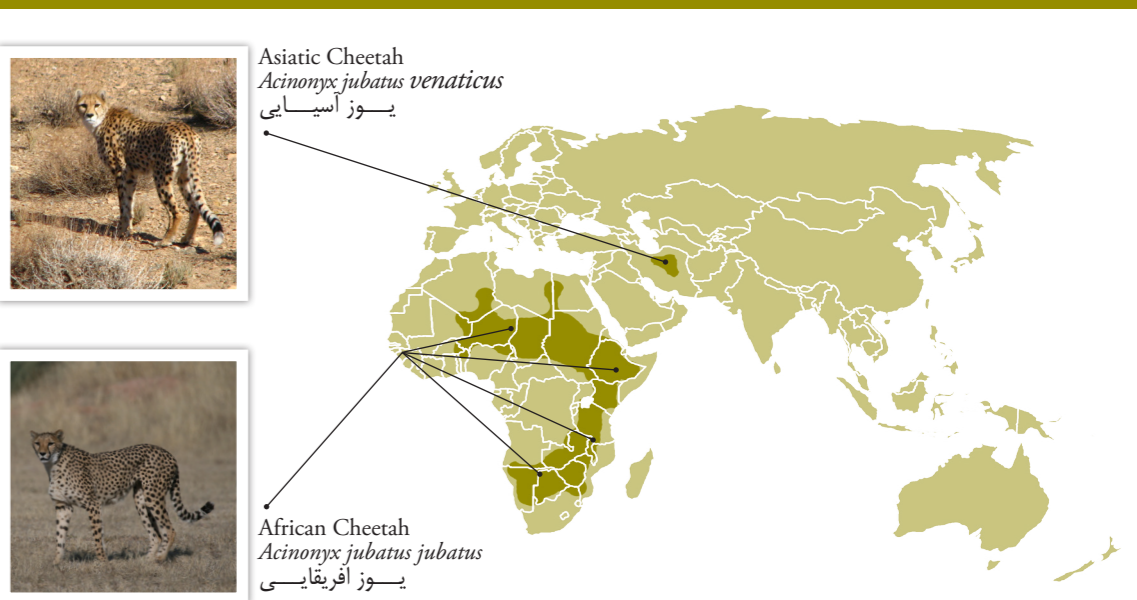

حیات‌وحش ایران، یوز آسیایی صفحه سه

حیات‌وحش ایران، یوز آسیایی صفحه یک

زیرگونه‌های متفاوت یوز در جهان

حیات‌وحش ایران، یوز آسیایی صفحه پنج

Asiatic Cheetah Acinonyx jubatus venaticus یوز آسیایی

Asiatic Cheetah Acinonyx jubatus venaticus یوز آسیایی

Asiatic Cheetah Acinonyx jubatus venaticus یوز آسیایی

Asiatic Cheetah Acinonyx jubatus venaticus یوز آسیایی

Asiatic Cheetah Acinonyx jubatus venaticus یوز آسیایی

Asiatic Cheetah Acinonyx jubatus venaticus یوز آسیایی

Asiatic Cheetah Acinonyx jubatus venaticus یوز آسیایی

Asiatic Cheetah Acinonyx jubatus venaticus یوز آسیایی

Asiatic Cheetah Acinonyx jubatus venaticus یوز آسیایی

Asiatic Cheetah Acinonyx jubatus venaticus یوز آسیایی

Asiatic Cheetah Acinonyx jubatus venaticus یوز آسیایی

Asiatic Cheetah Acinonyx jubatus venaticus یوز آسیایی

Asiatic Cheetah Acinonyx jubatus venaticus یوز آسیایی

Asiatic Cheetah Acinonyx jubatus venaticus یوز آسیایی

Asiatic Cheetah Acinonyx jubatus venaticus یوز آسیایی

تهدیدات

● در گذشته به احتمال زیاد جمعیت یوز به دلایل ژنتیکی، کاهش یافته و سپس دوباره افزایش یافته و گسترده شده است مثلاً یکی از پیامدهای این کاهش جمعیت و «همخونی» زیاد بین یوزها، این است که در ابتدای تولد، توله‌ها نسبت به شرایط محیطی و ناملاپمات آسیب‌پذیر هستند.

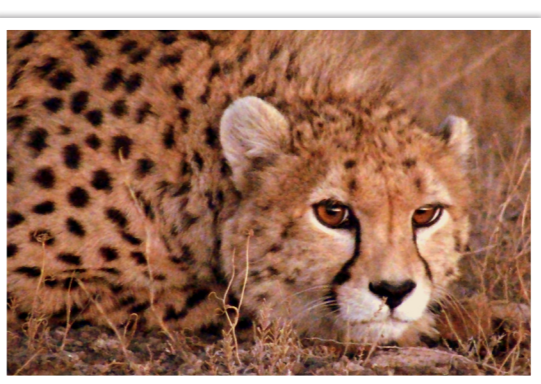
● از تهدیدات طبیعی برای یوز آسیایی، تراکم کم جمعیت آن و سخت شدن جفت یابی برای آن‌هاست. آن‌ها حتی در صورت یافتن جفت مشکل درون گشنی (Inbreeding) و ژنتیکی خواهند داشت.

در گذشته یکی از دلایل کاهش جمعیت یوز، زنده‌گیری از طبیعت و تربیت آنها برای شکار بود. یوزها در حالت اسارت توانایی تولید مثل را از دست می‌دهند.

● به نظر می‌رسد شکار غیر قانونی یکی دیگر از خطرهایی است که یوز آسیایی را تهدید می‌کند. زندگی در مناطق نسبتاً کم ارتفاع و روز‌گرد بودن این حیوان، شکار آن را تا حد زیادی آسان کرده است.

● یکی از تهدیدات جدی در سال‌های اخیر برای یوز آسیایی، افزایش تصادفات جاده‌ای است. در مناطقی همانند: راور، کالمند بهادران (از سال ۱۳۸۱ تا سال ۱۳۹۰ پنج قلاده یوز)، دره‌نجیر (در سال ۱۳۹۰ یک قلاده) و توران (در سال گذشته دو توله یوز) گزارش شده‌اند.

● کم شدن جمعیت جانورانی که یوز از آن‌ها تغذیه می‌کند همانند جبیر، آهو، قوچ و میش از تهدیدات برای یوز است. این کم شدن جمعیت طعمه‌های یوز آسیایی، یکی از پیامدهای ورود دام‌های اهلی به منطقه است که با طعمه‌های یوز در رقابت غذایی هستند و باعث پایین آمدن کیفیت زیستگاه می‌شوند.

▲ یوز مانند هر گونه جانوری دیگر از نظر ذخیره ژنتیک منحصر به فرد است و انقراض آن کره زمین را برای همیشه از آن ذخیره ژنتیک محروم می‌کند. عکس: پرهام دیباج

حیات‌وحش ایران، یوز آسیایی صفحه شش

▲ **برای بهبود و وضعیت یوز آسیایی در کشور حفاظت از زیستگاه های این گونه و به ویژه طعمه‌های آن از اهمیت اساسی برخوردار است.**

عکس: حامد مشیری

از طرف دیگر شکار غیرمجاز طعمه‌های یوز همانند آهو، از دیگر عوامل تهدید برای یوز به حساب می‌آید.

- سگ‌های گله نیز گاهی به یوزها حمله می‌کنند و آنها را می‌کشند.
- تهدید دیگر برای یوز آسیایی اشغال شدن چشمه‌ها و آب‌نخورهای زیستگاهش توسط چوپان‌ها و دام‌های اهلی است. در واقع دام‌ها در این مورد با یوز آسیایی و طعمه‌هایش به خصوص در زمان خشکسالی رقابت می‌کنند.
- گسترش و وجود صنایع و معادن در داخل زیستگاه یوز سبب کم شدن امنیت برای یوز و طعمه‌های آن می‌شود. در برخی مناطق همچون پناهگاه حیات وحش دره انجیر، وجود جاده و راه آهن وابسته به آن دسترسی به آن را ساده ساخته است.
- بخشی از منطقه حفاظت شده کویر منطقه نظامی است. انجام مانور نظامی به امنیت یوز و زیستگاهش آسیب وارد می‌کند.
- تخریب زیستگاه در گذشته و حال باعث از بین رفتن یوز آسیایی و طعمه‌های این جانور می‌شود. در حال حاضر بخشی از زیستگاه‌های یوز به زمین کشاورزی تبدیل شده است.

۱ **وقتی قسمتی از جمعیت یک گونه خاص از دیگر هم نوعان خود جدا و ایزوله شوند یا وقتی در جمعیت گونه کم باشد، دایره انتخاب حیوان برای یافتن جفت کوچک‌تر خواهد شد. در نتیجه جفت‌یابی فامیلی افزایش می‌یابد. این مشکل درون گشنی نام دارد که در میان جمعیت یوز آسیایی نیز شایع است.**
درون گشنی باعث می‌شود در یک جمعیت، حیوانات مشابه یکدیگر شوند و باعث ایجاد تشابه در ژن‌ها می‌شود.

وضعیت کنونی یوز آسیایی

در گذشته یوز علاوه بر ایران در کشورهای عراق، کویت، هند، قزاقستان، پاکستان، ترکمنستان، عربستان و عمان وجود داشته است ولی تا سال ۱۹۷۷ نسل یوز در تمامی این مناطق منقرض شده است. طبق آخرین طبقه بندی IUCN در سال ۲۰۰۹ یوز آسیایی جانور در آستانه انقراض اعلام شده است.

بیش از ۴۰ سال است که برای حفاظت گونه یوز آسیایی در ایران اقداماتی صورت گرفته که نتایج قابل توجهی نیز به دنبال داشته است. ولی در دهه ۶۰ همزمان با وقوع تحولات سیاسی در ایران، حفاظت از حیات وحش برای چندین سال دچار اختلال شد.

زیستگاه‌های یوز در ایران به علت تبدیل شدن بخشی از زمین‌های زیستگاه به زمین‌های کشاورزی و مسکونی و همچنین از بین رفتن مراتع توسط دام‌های اهلی و در نتیجه کاهش تردد آهو، جبیر و قوچ و میش، که از منابع غذایی یوزها هستند، کاهش یافته است. بر اساس گزارشات IUCN در اواسط دهه ۱۹۷۰ جمعیت یوز آسیایی در ایران بالغ بر ۲۰۰ قلاده بوده است. بررسی‌هایی که در دهه نود میلادی توسط "صندوق حفاظت از یوز" انجام گرفت حاکی از آن است که در آن زمان ۱۰۰ قلاده یوز آسیایی در ایران زیست می‌کردند. در حال حاضر بر طبق گزارشات این تعداد کاهش یافته است.

در حال حاضر پروژه‌ای با عنوان "حفاظت از یوز آسیایی و زیست بوم‌های مرتبط با آن" در حال اجراست. این پروژه در راستای نجات یوز از سال ۱۳۸۰ آغاز به کار کرده است.

در صفحه ۴ این بروشور زیستگاه‌های مهم یوز آسیایی معرفی شده‌اند. باقی زیستگاه‌ها شامل مناطق زیر هستند:
پناهگاه حیات وحش میاندشت، پناهگاه حیات وحش خوش‌بیلاق، منطقه شکار ممنوع بهکده رضوی، پارک ملی سیاه‌کوه اردکان،

▲ **یوز یکی از جاذبه های طبیعت گردی ایران است که می تواند منبع ایجاد درآمد برای جوامع محلی باشد**
عکس: پروژه حفاظت از یوز آسیایی (CACP)

حیات‌وحش ایران، یوز آسیایی صفحه آخر

منطقه حفاظت شده کالمند و بهادران، منطقه شکار ممنوع بهاباد یزد، مناطق حوزه شهرستان رفسنجان، منطقه شکار ممنوع سفیدکوه آرسک، مناطق شمالی شهرستان راور کرمان، منطقه بجستان در استان خراسان رضوی.

بر اساس گزارشات پروژه حفاظت از یوز آسیایی در سال ۱۳۸۹ جمعیت آن‌ها در ایران بین ۷۵ تا ۱۲۰ قلاده تخمین زده شده است. ولی هنوز اطلاع دقیقی در دسترس نیست.

منابع:
حیایی، هوشنگ. ۱۳۷۸. راهنمای صحرایی پستانداران ایران، کانون آشنایی با حیات وحش. گزارش عملکرد و دستاوردهای پروژه حفاظت از یوز آسیایی، پروژه حفاظت از یوز آسیایی و زیست بوم‌های مرتبط با آن. شهریور ۱۳۸۰ لغایت شهریور ۱۳۸۷.
چوکار، هومن. ۱۳۷۵. یوز ایرانی. انتشارات موزه آثار طبیعی و حیات وحش ایران.
قدیریان، طاهر، اسلامی دهکردی، مرتضی، خالقی حمیدی، امیرحسین، محمدی مقانکی، احسان. گزارش پایانی بررسی حداقل اندازه جمیت یوزپلنگ آسیایی با استفاده از دوربین تله‌ای در پارک ملی کویر- زمستان ۱۳۸۸
حیایی، هوشنگ، زنجابور، گلذونه، جلد یازدهم، حیات وحش و آبزیان، مجموعه گزارش‌های مطالعات طرح جامع مدیریت مجموعه مورد حفاظت توران.
الماسی، مهدی و همکاران، ۱۳۸۹. آشنایی با ذخیره‌گاه زیستکره توران، نشر برگ زیتون.
پاکزادمنش، پروین، نوری‌شاما، سعید، الماسی، مهدی، ساجد، سیدعلی، ۱۳۸۸. تجربه‌هایی از فعالیت‌های محلی در حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی، نشر برگ زیتون.
درویش صفت، علی اصغر، ۱۳۸۵. اطلس مناطق ایران. فرهنگنامه دهخدا.

Christine and Michel Denis-Huot - The lords of the Savannah, 2006. leopards & cheetahs
Tom Brakefield -1996-Big cat-Kingdom of might.
http://www.iucnredlist.org

گروه گردآوری:
یاسمن طالبی، علی ترک قشقایی، آذر صداقتی خیاط، شادی توکلی‌مهر
طراح گرافیک: پویان محسنی‌نیا
صفحه آرا: حامد مشیری
ویسراستار: سحر مازیار
یاس همکاری: امیرحسین خالقی حمیدی، طاهر قدیریان، آرش قدوسی
شماره پروژه: (123) (IRAF/Y2/09/14 (SGP/OP4 (IRA))
تاریخ انتشار: آذر ۱۳۸۹ (ویرایش دوم تیر ۱۳۹۰)

آدرس: ایران – تهران – ۱۶۸۹۷۳۳۷۶۷
تلفن: ۰۲۲۴۳۲۸۹ (۰۹۸۲۱)
www.plan4land.org | info@plan4land.org

لیست سرخ اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت (IUCN) در سال ۱۹۶۳ میلادی جهت نشان دادن وضعیت حفاظتی گونه‌های گیاهی و جانوری سراسر جهان به وجود آمد، این فهرست دارای ضوابطی برای ارزیابی میزان خطر انقراض هزاران گونه و زیر گونه در جهان است.

عکس جلد: امیرحسین خالقی حمیدی

وضعیت حفاظتی یوز آسیایی در جهان

منقرض شده EX

منقرض شده در طبیعت EW

به شدت در آستانه انقراض CR

به شدت در آستانه انقراض

در آستانه انقراض EN

آسیب‌پذیر VU

در معرض تهدید NT

نگرانی کمتر LC

اطلاعات کافی نیست DD

وضعیت گونه ارزیابی نشده NE

حیات وحش ایران

یوز آسیایی Asiatic cheetah